

مطالعه فقهی - حقوقی اولویت‌سنجی اشتغال و خانه‌داری زنان در نظام حقوقی ایران

۸۵

دو فصلنامه مطالعات
حقوق و فقهی اجتماعی

مطالعه فقهی - حقوقی اولویت‌سنجی اشتغال و خانه‌داری زنان در نظام حقوقی ایران
فائزه عظیم‌زاده اردبیلی و همکار

فائزه عظیم‌زاده اردبیلی^{۱*}

زهرا سادات غمامی^۲

۱. استادیار دانشگاه امام صادق(ع)، پردیس خواهران، تهران، ایران.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد فقه و حقوق دانشگاه مطهری، تهران، ایران.

چکیده

با افزایش ورود زنان به عرصه اشتغال، تعارضاتی میان وظیفه سنتی خانه‌داری و مسئولیت شغلی آنان پیش آمد. این تعارض، زنان را با چالش‌های گوناگونی مواجه ساخت که اثرات این مشکلات در خانواده نیز بروز کرد. پژوهش پیش رو بر آن است که بر اساس آموزه‌های دینی اسلام، اولویت میان دو امر اشتغال و خانه‌داری زنان را مورد مطالعه قرار دهد تا زنان جایگاه اصلی خویش را در اجتماع بشناسند و جامعه اسلامی نیز بر مبنای همین جایگاه، قوانینی را در رابطه با حمایت از زنان وضع کند و همسو با این قوانین، آنان را در امور اجتماعی شریک سازد.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد با توجه به آموزه‌های دینی، خانه‌داری نسبت به اشتغال برای زنان اولویت دارد و زنان می‌توانند با حفظ این اولویت، مسئولیت‌های دیگری را نیز برای خدمت به جامعه بپذیرند، اما قوانین وضع شده در ایران به دلیل نواقصی که دارد، نتوانسته تعارضات نقش‌های چندگانه زنان را به خوبی حل کند. بنابراین جامعه اسلامی باید با الهام از تعالیم دینی و همسوسازی قوانین در مسیر این اولویت، با اصالت دادن به سنگر خانه و تبیین اهمیت این جایگاه، بر اساس تدابیری که آموزه‌های دینی برای تحقق این جایگاه اندیشیده، زنان شاغل را در جهت هموار ساختن تعارضات نقش‌های چندگانه، یاری رساند.

واژگان کلیدی: اشتغال، خانه‌داری، اولویت، نظام حقوقی ایران، آموزه‌های دینی اسلام.

بنابر تعریف ارائه شده توسط مرکز آمار ایران، خانه‌دار شخصی است که از نظر اقتصادی فعال نیست و در خانه به انجام امور منزل اشتغال دارد. (دفتر آمارهای اجتماعی اقتصادی خانوار مرکز آمار ایران، تاریخ ارائه: ۷۹/۸/۱)

به‌کارگیری واژه غیرفعال برای زنان خانه‌دار، حائلی است بین این گروه و نظام اقتصادی-اجتماعی؛ به‌گونه‌ای که زنان خانه‌دار ضمن احساس خلأ در خود، از حیث تاثیرگذاری در امور اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نقشی برای خود نمی‌بینند. به نظر می‌رسد هنگام آن فرا رسیده است که جامعه، برنامه‌ریزان و سیاستگذاران، دیدگاه‌های خود را نسبت به این امر تغییر دهند. زن خانه‌دار با نقش‌های متفاوت و متنوعی که ایفا می‌کند از جنبه‌های مختلف بر فرآیندهای اقتصادی-اجتماعی تأثیرگذار است. زنان خانه‌دار ارائه‌دهنده و تأمین‌کننده نیازهای اساسی نیروی کار فعال جامعه هستند. اهمیت و تأثیرات روحی، روانی و فرهنگی‌ای که فعالیت‌های زنان خانه‌دار و مادران بر روی همسران و فرزندانشان به عنوان همسر، مادر، مربی و رفیق بر جای می‌گذارند، گرچه در جایی ثبت نمی‌شود، اما بر کسی پوشیده نیست. زن خانه‌دار اغلب به عنوان مدیر اقتصادی خانواده شناخته می‌شود که یکی از ارکان اساسی و تعیین‌کننده مصرف در چرخه و زنجیر امور اقتصادی تلقی می‌شود. (جزنی، ۱۳۸۳، ص ۵)

سیاستگذاری در زمینه ابعاد فردی و اجتماعی زندگی بانوان در جامعه اسلامی بر اساس آموزه‌های دینی اسلام است، بنابراین باید ابتدا دیدگاه اسلام را راجع به امر خانه‌داری و اشتغال زنان جویا شویم و سپس به بررسی نظام حقوقی ایران و قوانین آن در این زمینه پردازیم و متناسب با تدابیری که اسلام در رابطه با امر خانه‌داری و اشتغال زنان در نظر گرفته است، اگر نظام حقوقی ایران نواقصی دارد، این نواقص و راهکارهای رفع آن را بیان کنیم.

۱. نسبت اولویت خانه‌داری و اشتغال زنان در آموزه‌های دینی اسلام

با توجه به آموزه‌های دینی، زن حق کار کردن در چارچوب دستورات اسلام را دارد. در قرآن آمده است: «لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا وَ لِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا: برای مردان از آنچه [به اختیار] کسب کرده‌اند، بهره‌ای است و برای زنان [نیز] از آنچه [به اختیار] کسب کرده‌اند، بهره‌ای است.» (نساء / ۳۲)؛ «وَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَدُودَانِ: پشت سرشان دو زن را یافت که گوسفندان خود را دور می‌کردند.» (قصص / ۲۳) در تفسیر المیزان در تفسیر

کسب آمده است: مراد از اکتساب در آیه، نوعی حیازت و اختصاص دادن به خویش است، اعم از اینکه این اختصاص دادن به وسیله عمل اختیاری باشد، نظیر اکتساب از راه صنعت و حرفه، یا به غیر عمل اختیاری. (طباطبایی، ۱۴۱۷ ق، ج ۴، ص ۳۳۷) همچنین راغب اصفهانی در کتاب المفردات آورده است که منظور از اکتساب آن چیزی است که انسان از مکاسب دنیوی به دست می‌آورد. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ق، ص ۷۱۰)

از طرفی زنان موظف به رسیدگی به فرزندان و تربیت آنها می‌باشند: «أَنْ لَهَا الْحِضَانَةُ فِي مَدَّةِ تَمَامِ الْحَوْلِينَ فَأَمَّا إِذَا فَصَلَ الْوَلَدَ وَ انْقَضَتْ مَدَّةُ الرِّضَاعَةِ فَالْوَالِدُ أَحَقُّ بِالذِّكْرِ وَالْأُمُّ أَحَقُّ بِالْأُنْثَى حَتَّى تَبْلُغَ سَبْعَ سِنِينَ مِنْ حِينِ الْوِلَادَةِ عَلَى الْأَشْهَرِ: فِي تَمَامِ مَدَّةِ دَوِّ سَالِ، حِضَانَتِ فَرْزَنْدِ بَا مَادِرِ اسْتِ، اَمَّا هَنْگَامِیْ كِه مَدَّتِ شِیْر دِهَیْ تَمَامِ شُودِ، پَدِرِ نَسَبَتِ بَه پَسِرِ وَ مَادِرِ تَا هَفْتِ سَالِگِیِ نَسَبَتِ بَه حِضَانَتِ دَخْتَرِ سَزَاوَرْتَرِ اسْت.» (نجفی، ۱۴۰۹ ق، ج ۳۱، ص ۲۹۰) البته در شیر دادن فرزند، مادر می‌تواند از همسرش مزد دریافت کند یا فرزندش را برای شیر دادن به فرد دیگری بسپارد؛ به همین دلیل فقیهان با جمع دو آیه «فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاتُّوهُنَّ أُمَّوَهُنَّ وَ أُمَّرُوا بَیْنَكُم بِمَعْرُوفٍ وَ إِنْ تَعَاَسَرْتُم فَسَتَّرْضِعْ لَهُ الْآخَرَى: اِگَر بَرای شَمَا [بچَه] شِیْر مِی دِهَنْد، مَزْدَشَانِ رَا بَه اِیْشَانِ بَدِهَیْدِ وَ بَه شَایْسْتِگِیِ مِیَانِ خُودِ بَه مَشُورَتِ پَرْدَازِیْدِ وَ اِگَر کَارْتَانِ [دِر اِیْنِ مَورِد] بَا هِم بِه دَشُواریِ کَشِیْد، [زَن] دِیْگَرِیِ [بچَه] رَا شِیْر دِهَد.» (طلاق/۶) و «وَ الْوَالِدَاتُ یَرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَیْنَ کَامِلَیْنَ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ یَتِمَّ الرِّضَاعَةُ: وَ مَادِرَانِ فَرْزَنْدَانِ خُودِ رَا دُو سَالِ تَمَامِ شِیْر دِهَنْد. [اِیْنِ حَکَم] بَرایِ کَسِیِ اسْتِ کِه بَخُوَاهَدِ دُورَانِ شِیْر خُوَارِگِیِ رَا تَکْمِیلِ کَنْد» (بقره/۲۳۳)، بَه اِیْنِ نَتِیْجَه رَسِیْدَه اَنْد کِه شِیْر دَادِنِ کُودِکِ بَه وَسیْلَه مَادِرِ (البته در صورتی که زن، آزاد یا مملوک غیر شوهرش باشد)، مستحب است و اجبار او را جایز نیست و اعتقاد دارند که چون شیر دادن احتمال دارد باعث زیان مادر شود و در واقع نوعی فداکاری است، مادر در این باره اختیار دارد و می‌تواند برای شیر دادن به طفل خود از شوهرش اجرت مطالبه کند. (نجفی، ج ۳۱، ص ۲۷۲) فقط برخی از فقها، دادن شیری را که در هنگام تولد طفل در پستان مادر جمع می‌شود (لباء) و به طور معمول تا سه روز به بچه داده می‌شود را واجب شمرده‌اند. (اسدی، ۱۴۱۳ ق، ج ۳، ص ۱۰۱) (نویسنده معروف به علامه حلی است.)

همچنین در کتاب بحارالانوار روایتی نقل شده که به تقسیم کار منزل و بیرون میان حضرت فاطمه (س) و حضرت علی (ع) توسط پیامبر اشاره دارد که در آن، پیامبر (ص) کارهای منزل را به حضرت فاطمه (س) می‌سپارند. (مجلسی دوم، ۱۴۰۴ق، ج ۴۳، ص ۳۱ و ۸۱)

در روایات دیگری نیز برای به دنیا آوردن و نگهداری فرزند، اجر و پاداش فراوانی را ذکر می‌کند؛ همچون روایات ذیل: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): «الْجِهَادُ فَقَالَتْ امْرَأَةٌ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص) يَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَا لِلنِّسَاءِ مِنْ هَذَا شَيْءٍ؟ فَقَالَ بَلَى لِلْمَرْأَةِ مَا بَيْنَ حَمْلِهَا إِلَيَّ وَضَعَهَا إِلَيَّ فَطَامَهَا مِنَ الْأَجْرِ كَالْمُرَابِطِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ هَلَكَتْ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ كَانَ لَهَا مِثْلُ مَنْزِلَةِ الشَّهِيدِ؛ پیامبر اکرم(ص) در پاسخ زنی که پرسید: پس زنان را از ارزش جهاد چه بهره‌ای است، فرمود: اجر دوران بارداری تا وضع حمل و سپس شیردادن برای زنان، با مرزبانی در راه خدا برابری می‌کند و اگر در این دوران فوت کند، جایگاهی چون شهید خواهد داشت.» (قمی، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۵۶۱) در روایت دیگری می‌فرماید: «أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (ع): كَتَبَ اللَّهُ الْجِهَادَ عَلَى الرَّجَالِ وَالنِّسَاءِ فَجِهَادُ الرَّجُلِ بَدْلُ مَالِهِ وَنَفْسِهِ حَتَّى يَقْتَلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَجِهَادُ الْمَرْأَةِ حُسْنُ التَّبَعْلِ: خداوند جهاد را بر زنان و مردان واجب کرده است. جهاد مرد بذل مال و خودش است تا در راه خدا کشته شود و جهاد زن خوب شوهرداری کردن است.» (حرّ عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۵، ص ۲۳)

از مجموع این سه دسته از آیات و روایات که به حق اشتغال زنان، مسئولیت نگهداری و تربیت فرزند و سزاوارتر بودن زن به کارهای خانه و در نهایت، اجر و پاداش فراوان برای اینگونه امور اشاره می‌کنند، می‌توان به اولویت مسئولیت خانه‌داری برای اشتغال زنان پی برد.

۲. تمهیدات نظام حقوقی ایران در تبیین و تحقق جایگاه اصلی زنان

نظام حقوقی ایران باید در راستای تعالیم دینی اسلام و بر اساس اولویتهای تبیین شده در اسلام، مسیری را برای زنان فراهم کند که بتوانند با حفظ جایگاه و نقش اصلی خود در خانه، خدماتی را نیز در مقابل جامعه اسلامی ایفا کنند. در این فصل به شرح و تحلیل قوانینی که متناسب با نقش زنان در خانواده و جامعه وضع شده است، می‌پردازیم:

۱-۲. قانون اساسی (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران همراه با اصلاحات و تغییرات و متمم مصوب ۱۳۶۸ شورای بازنگری قانون اساسی):

مقدمه قانون اساسی: زنان به دلیل ستم بیشتری که تا کنون از نظام طاغوتی متحمل شده‌اند، استیفای حقوق آنان بیشتر خواهد بود. خانواده، واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده که زمینه‌ساز اصلی حرکت تکاملی و رشدیابنده انسان است، اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود از وظایف حکومت اسلامی است، زن در چنین برداشتی از واحد

خانواده، از حالت ابزاری خارج شده و ضمن بازیافتن وظیفه خطیر و پرارج مادری در پرورش انسان‌های مکتبی پیش‌آهنگ، هم‌رمز با مردان در میدان‌های فعال حیات حرکت می‌کند و در نتیجه پذیرای مسئولیتی خطیرتر و در دیدگاه اسلامی برخوردار از ارزش و کرامتی والاتر خواهد بود.

اصل ۳: دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است که همه امکانات خود را برای رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه، در تمام زمینه‌های مادی و معنوی (بند ۹)، تأمین حقوق همه‌جانبه افراد از زن و مرد و ایجاد امنیت قضایی عادلانه برای همه و تساوی عموم در برابر قانون (بند ۱۴) به کار برد.

اصل ۲۰: همه افراد ملت اعم از زن و مرد، یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند.

اصول ۳ و ۲۰: تأکید بسیاری بر روی برابری و تساوی انسان‌ها دارد که ریشه آن به مبانی اسلامی برمی‌گردد. پس باید زنان نیز مانند مردان از حمایت‌های دولت بهره‌مند شوند. (عمید زنجانی، ۱۳۸۷، ص ۴۱۶)

اصل ۲۱: دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید و امور زیر را انجام دهد:

- ۱ - ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او.
- ۲ - حمایت مادران، بخصوص در دوران بارداری و حضانت فرزند، و حمایت از کودکان بی سرپرست.

با در نظر گرفتن مقدمه و اصل ۲۱ به این نتیجه می‌رسیم که همه افراد جامعه باید بتوانند با برخورداری از مساعدت‌های مقرر اجتماعی، با اطمینان خاطر و آن‌گونه که لازمه منزلت انسانی، ارتقاء شخصیت و احیای حقوق مادی و معنویشان است به زندگی خود ادامه دهند. (هاشمی، ۱۳۸۴، ص ۴۹۲)

اصل ۲۹: برخورداری از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کارافتادگی، بی‌سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح، نیاز به خدمات بهداشتی، درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه و غیره، حقی است همگانی. دولت موظف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یک فرد کشور تأمین کند. این اصل سه نکته را راجع به تأمین اجتماعی متذکر می‌شود: تأمین اجتماعی حقی همگانی است. این

حق همگانی برای دولت ایجاد تکلیف می‌کند تا به عنوان خدمتگزار جامعه، از طریق قانونگذاری و سیاستگذاری جامع، منبع مالی اطمینان‌بخش و پایداری را برای افراد جامعه تاسیس کند. جوهره این تقسیم فراگیر، همبستگی اجتماعی، مشارکت و تعاون مردمی است. (همان)

اصل ۴۳: علاوه بر اصول بالا که هر کدام زنان را در جهتی حمایت می‌کنند، اصل ۴۳ نیز مواردی دیگر از تأمین اجتماعی را برمی‌شمارد که عبارت‌اند از: تأمین شرائط و امکانات کار برای همه، استفاده از علوم و فنون و تربیت افراد ماهر به نسبت احتیاج برای توسعه و پیشرفت اقتصاد کشور، جلوگیری از بهره‌کشی از کار دیگری و منع کار اجباری، مناسب بودن محتوای کار و کافی بودن ساعات کار، طوری که افراد فرصت و توان کافی برای خودسازی، افزایش مهارت و شرکت فعال در رهبری کشور را نیز داشته باشند.

حقوق اساسی ایران تأمین اجتماعی را به عنوان یک حق مسلم و همگانی (و نه به عنوان یک حق ناشی از قرارداد) اعلام، و دولت را مکلف می‌کند که در حدود قوانین، خدمات و حمایت‌های مالی مذکور را برای تمام افراد کشور تضمین نماید. (طباطبایی مؤتمنی، ۱۳۷۰، ص ۱۳۶)

یک ضابطه مبنایی برای مقابله با بهره‌کشی‌ای که در این اصل آمده است، تنظیم برنامه اقتصادی کشور به صورتی است که هر فرد فرصت و توان کافی برای خودسازی و شرکت فعال در رهبری کشور و افزایش مهارت و ابتکار داشته باشد. (هاشمی، ۱۳۸۳، ص ۴۷۳) ضابطه دیگری که با توجه به اصل ۲۸ برای مقابله با بهره‌کشی به نظر می‌رسد، این است که هر کس شغل دلخواه خود را برگزیند؛ البته این کار باید مشروع، موافق با ارزشهای جامعه و اخلاق حسنه و در راستای نظم عمومی و اقتصاد سالم باشد. (قاضی، ۱۳۸۵، ص ۱۵۷)

۲.۲. قانون مدنی

ماده ۱۱۷۵: «مادر مجبور نیست که به طفل خود شیر دهد، مگر در صورتی که تغذیه طفل به غیر شیر مادر ممکن نباشد.»

این مسئله که دیدگاه حقوقدانان است، بر اساس نظر مشهور فقهاست که در بخش آموزه‌های دینی شرح داده شد و همچنین ذکر شد که این دستور اسلامی به خاطر این است که مادر اختیار دارد که اگر خواست به فرزند شیر دهد؛ زیرا اجبار او ممکن است موجبات ضرر جسمانی او را فراهم آورد. (کاتوزیان، ۱۳۷۵، ج ۲ (اولاد)، ص ۱۴۳) در نظر گرفتن سلامتی مادر برای شیر دادن به فرزند و نداشتن ضرر برای او در تعالیم دینی،

نوعی حمایت اجتماعی برای او در جهت تسهیل وظایف خانه‌داری با الهام از دستورات دینی است.

ماده ۱۱۰۴: «زوجین باید در تشیید مبانی خانواده و تربیت اولاد خود به یکدیگر معاضدت نمایند.»

اگرچه زنان به انجام امور منزل و خانه‌داری تشویق شده‌اند، اما چون انجام این امور از وظایف شرعی زن به حساب نیامده است، تخلف از این امور نیز موجب نشوز زن نخواهد بود. (ظاهری، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۱۹۶ و ۱۹۷) اغلب حقوق‌دانان نیز معتقدند که در منابع فقهی، مصادیق نشوز زن مشخص گردیده است، بنابراین در قانون مدنی نیز بر اساس دیدگاه فقها انجام این امور تکلیف زن نیست. وجود این مسئله در تعالیم دینی و قانون کشور موجب می‌شود که هیچ اجباری برای انجام امور مذکور بر زنان اعمال نشود و به نظر می‌رسد که بتوان آن را از این جهت نوعی حمایت اجتماعی برای زن دانست. ماده ۱۰۸۲: «به مجرد عقد، زن مالک مهر می‌شود و می‌تواند هر نوع تصرفی که بخواهد از آن بکند.» در توضیح باید گفت که حتی اگر مهری در عقد معین نشده باشد، با توجه به ماده ۱۰۹۳ قانون مدنی برای زن مهرالمثل در نظر گرفته می‌شود.

مواد ۱۱۰۶ و ۱۱۰۷: با توجه به این دو ماده، نفقه زن به عهده مرد است و باید برای زن، مسکن مناسب تهیه کند.

این امر (نفقه زوجه) قائم به شخص است (کاتوزیان، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۳۷۷) و تا حدی دارای اهمیت است که عدم پرداخت آن از سوی زوج، از جمله جرائم بر ضد حقوق و تکالیف خانوادگی تلقی می‌شود که در ماده ۶۴۲ قانون مجازات اسلامی (قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵/۳/۲) ذکر گردیده است. (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۲، ص ۵۶۵) نفقه زوجه حتی قابل اسقاط نیز نیست و هر قرارداد مخالف با آن، قبل یا بعد از نکاح باطل است. (کاتوزیان، ۱۳۷۸، ص ۶۷۷)

ماده ۱۱۱۸ قانون مدنی (قانون مدنی همراه با تغییرات، مصوب ۱۳۷۰): «زن مستقلاً می‌تواند در داری خود هر تصرفی که می‌خواهد بکند.» اصل استقلال مالی زوجین و حق اداره و تصرف آنها بر اموالشان از اصول مسلم فقه شیعه است که در حکومت اسلامی برای تأمین اجتماعی زن از لحاظ مالی وضع شده است، اما مثلاً در قانون فرانسه که تقریباً از مفصلترین و کاملترین قوانین دنیای متمدن غرب است، شوهر می‌تواند انواع تصرفات را در اموال زنان انجام دهد. (محقق داماد، ۱۳۷۴، ص ۳۱۷)

۲-۳. قانون کار (مصوب ۱۳۶۸/۷/۲ مجلس شورای اسلامی)

زنانی که به خاطر ازکارافتادگی یا بازنشستگی، خانه‌دار شده‌اند و قوانین حاکم بر شغلشان در چارچوب قانون کار بوده، در ماده ۳۱ قانون کار از حمایت مالی این قانون برخوردار شده‌اند: «چنانچه خاتمه قرارداد کار به لحاظ ازکارافتادگی کلی یا بازنشستگی کارگر باشد، کارفرما باید بر اساس آخرین مزد کارگر، به نسبت هر سال سابقه خدمت، حقوقی به میزان ۳۰ روز به وی پرداخت نماید. این وجه علاوه بر مستمری ازکارافتادگی یا بازنشستگی کارگر است که توسط تأمین اجتماعی پرداخت می‌شود.»

جامعه اسلامی پس از اینکه فرد قدرت کار کردن خود را از دست داد، او را به حال خود رها نمی‌کند، بلکه خود را موظف به تأمین او از محل درآمدهای عمومی می‌داند. (عمید زنجانی، ص ۴۳۱)

مواد ۷۵ تا ۷۸ قانون کار در مواردی از زنان شاغل (که مشمول قانون کار هستند) حمایت می‌کند که این موارد عبارت‌اند از: ممنوعیت انجام کارهای خطرناک، سخت و زیان‌آور و نیز حمل بار بیش از حد مجاز با دست و بدون استفاده از وسایل مکانیکی، مرخصی بارداری و مرخصی زایمان (استحقاقی) و برگشت به کار سابق پس از پایان مرخصی، ارجاع کار سبک‌تر به زن در صورت خطرناک یا سخت بودن کار در دوره بارداری، بدون کسر حقوق.

۲-۴. قانون تأمین اجتماعی (مصوب ۱۳۵۴/۴/۳)

۱) تأمین اجتماعی به عنوان یک نهاد اجتماعی، به منظور تعمیم عدالت و در درجه اول، حمایت از نیروی کار مولد بنیان گذاشته شد و گسترش یافت تا بالاخره قانون تأمین اجتماعی به منظور استقرار نظام هماهنگ با برنامه‌های تأمین اجتماعی در سال ۱۳۵۴ تصویب شد و اداره امور آن به سازمان تأمین اجتماعی به عنوان نهادی مستقل سپرده شد. این قانون در طی سالیان اخیر دستخوش اصلاحاتی شده و اقشار مختلف جامعه را دربرمی‌گیرد. موضوعات این قانون مسائلی نظیر بیمه‌های حوادث، بیماریها، بارداری، ازکارافتادگی، بازنشستگی، مرگ، ازدواج و عائله‌مندی است. (آرتیدار، ۱۳۷۹، ص ۲۰۴) طبق ماده ۴ قانون تأمین اجتماعی، این مواد برای زنی است که قبلاً به کار اشتغال داشته و هم‌اکنون به دلایلی از جمله ازکارافتادگی، بازنشستگی، استعفا، اخراج و... شاغل نمی‌باشد، اما از حمایت‌های سازمان تأمین اجتماعی استفاده می‌کند.

۲-۵. قوانین دیگر

قانون ترویج تغذیه با شیر مادر و حمایت از مادران در دوران شیردهی (مصوب ۱۳۷۴/۱۲/۲۲): در این قانون توزیع شیر خشک سالم و کافی و سایر غذاهای کمکی نوزادان مورد تأکید قرار گرفته است.

منشور حقوق و مسئولیت‌های زن در نظام جمهوری اسلامی ایران حق بر خورداری مادران از امنیت مادی و معنوی خصوصاً در ایام سالمندی و از کارافتادگی؛ حق بهره‌مندی از برنامه‌ها و تسهیلات بهداشتی، درمانی مناسب جهت پیشگیری از بیماری و درمان بیماری‌های جسمی و اختلالات روانی زنان؛ حق و مسئولیت آگاهی و کسب مهارت‌های لازم در مدیریت خانه و خانواده، تربیت و پرورش فرزند و مقابله با آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی؛ حق دریافت دستمزد از همسر در برابر انجام امور خانه‌داری در صورت تقاضا و حق حمایت از تأثیر کار زن در منزل بر اقتصاد خانواده و درآمد ملی؛ حق بر خورداری از تأمین اجتماعی و تسهیلات اقتصادی (جمعی از اندیشمندان مسلمان، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۱۸-۲۶)

مرخصی استعلاجی زایمان به مدت ۶۰ روز تا ۴ ماه پس از زایمان برای شیر دادن فرزند (مصوب ۷۵/۷/۱۵ سازمان تأمین اجتماعی)

حافظ خدمت نیمه‌وقت برای بانوان (قانون نحوه اجرای قانون مربوط به خدمت نیمه‌وقت بانوان (مصوب ۱۳۷۴/۱/۱۵).

عطای مرخصی بدون حقوق مستخدمین که همسران آنان به مأموریت ثابت خارج از کشور اعزام می‌شوند. (قانون اعطای مرخصی بدون حقوق مستخدمین رسمی یا ثابت که همسر آنان به مأموریت ثابت خارج از کشور اعزام می‌شوند، مصوب ۱۳۶۶/۹/۱)

تأمین امنیت شغلی مادران پس از پایان مرخصی زایمان و در حین شیردهی و ایجاد تسهیلات مناسب برای تغذیه شیرخوارگان با شیر مادر در جوار محل کار کارکنان زن (قانون ترویج تغذیه با شیر مادر و حمایت از مادران در دوران شیردهی، مصوب ۱۳۷۴/۱۲/۲۲)

پرداخت کمک بارداری تا سه فرزند از ۸۴ روز تا ۴ ماه (بخشنامه شماره ۶۲۵ فنی سازمان تأمین اجتماعی، مصوب ۱۳۷۶/۳/۲۴).

کسر مدت قانونی خدمت زیر پرچم فارغ‌التحصیلان اناث نسبت به مردان در مناطق محروم (در امر بهداشت و درمان) و حذف این مدت برای زنان شوهردار (لایحه قانونی خدمت نیروی انسانی، درمانی و بهداشتی، مصوب ۱۳۵۸/۹/۲۴)

امکان انتقال مستخدم زن به محلی که همسر وی در آن اشتغال دارد. (بخشنامه به کلیه وزارتخانه‌ها و سازمانها، مؤسسات دولتی، نهادهای انقلاب اسلامی و استانداریهای سراسر کشور، ۱۳۶۱/۷/۶)

تأکید بر فراهم آوردن شرایط مطلوب برای زنان در جهت ایفای وظایف مادری و کاری، و تأکید هر چه بیشتر بر تأمین تسهیلات لازم برای اشتغال بانوان بخصوص اشتغال در مشاغلی که پرداختن به آن از سوی زنان، مطلوب شارع مقدس است و با ویژگی‌های بانوان از لحاظ روحی و جسمی متناسب است. انواع حمایت‌ها در جهت تسهیل وظایف خانگی از جمله: مرخصی با حقوق، مزایای بازنشستگی با سنوات کمتر خدمت، امنیت شغلی، تأمین اجتماعی در مواقع بیکاری، بیماری، پیری یا ناتوانی از کار، فرصتهای شغلی مناسب با اولویت برای قشر محروم بانوان نان‌آور خانواده، فرصتهای شغلی مناسب برای مادران خانه‌دار در محیط خانه (سیاستهای اشتغال زنان در جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۷۱/۵/۲۰ شورای عالی انقلاب فرهنگی)

اسناد حقوق بشر نیز به شکل‌های گوناگون، به مسئله «اشتغال زنان» پرداخته‌اند. حجم کنوانسیون‌ها و مقاله‌نامه‌ها و دیگر سند‌های بین‌المللی درباره اشتغال زنان نسبت به قوانین مربوط به اشتغال زنان در جمهوری اسلامی بیشتر، ولی از کیفیت انسانی و دینی نازل‌تری برخوردار است؛ زیرا مبنای حقوق بشر غربی بر انسان‌مداری بدون توجه به خدا بنا شده، اما در حقوق بشر اسلامی، خدامحوری مهم‌ترین اصل در تدوین و وضع قوانین به شمار می‌رود. با این وصف، واضعان و مجریان حقوق بشر غربی و حتی سازمان‌های بین‌المللی می‌کوشند بی‌توجه به فرهنگ‌های بومی و دینی، ارزش‌های اروپایی و آمریکایی در باب حقوق زنان را به همه جهان صادر یا بر آنها تحمیل نمایند. (شیرودی، ۱۳۸۵، ص ۱۲۳)

۳. تحقق جایگاه اصلی زنان در آموزه‌های دینی

تعالیم دینی اسلام برای فراهم کردن زمینه‌های تحقق جایگاه اصلی زن و در واقع همان اولویتی (خانه‌داری) که در بخش آموزه‌های دینی به آن اشاره نمودیم، تدابیری اندیشیده است که در این فصل به آنها اشاره خواهیم کرد:

اجر و منزلت بالای خانه‌داری، همسرمداری و فرزندداری: پیامبر(ص) و ائمه اطهار(علیهم‌السلام) با روایات فراوانی که در باب اجر و منزلت بالای خانه‌داری، همسرمداری و فرزندداری بیان فرموده‌اند (که پیش از این برخی از آنها ذکر شد)، نوعی

فرهنگ‌سازی در مقابل دید منفی جامعه در پایین دانستن منزلت امور خانه‌داری و بالتبع زن خانه‌دار انجام داده‌اند. در حقیقت، معصومین، این امور را مهمترین نقش و خدمت زنان در جامعه معرفی کرده‌اند. بدیهی است حکومت اسلامی با این دیدگاه، نگرش افراد جامعه را در برابر زنان خانه‌دار تغییر می‌دهد و امنیت روانی زنان خانه‌دار را برای آنان تأمین می‌کند. این عمل نوعی اجر و قدردانی معنوی حکومت و جامعه از این زنان به حساب می‌آید و زمینه‌های حمایت مادی را نیز برای آنان به همراه خواهد داشت. این در حالی است که نظام غربی بیشتر به دنبال بیرون کشیدن زنان از خانه و در معرض استماعتات جنسی مردان قرار دادن است. (شعبانی، ۱۳۷۴، ص ۹۹)

نفقه: نفقه از جمله وظایف مرد در قبال زن است. (نجفی، ۱۴۰۹ق، ج ۳۱، ص ۳۰۳) این مسئله از مبنای‌ترین وسایل حمایت اجتماعی زنان است که در حکومت اسلامی باید اجرا شود. همین‌که مرد وظیفه دارد نفقه زن را تأمین کند، زن بدون دغدغه به امور خانه، فرزندان و همسر خود می‌پردازد.

مهریه: پرداخت مهر بر مرد واجب است و زن به مجرد عقد، مالک آن می‌شود و اگر مرد قبل از عمل زناشویی آن را نپرداخته باشد، دین او به زن محسوب می‌شود. صدق خود یکی از ابزار تأمین اجتماعی زنان است که در حکومت اسلامی به کار گرفته شده است. (عاملی، ۱۴۱۰ق، ج ۵، ص ۳۵۳ و ۳۵۶)

اسکان: از حقوقی که زن بر مرد دارد، حق اسکان است. پس تعالیم اسلامی با بر عهده قرار دادن مسکن زن بر مرد، او را تأمین کرده است. (همو، ۱۴۱۳ق، ج ۸، ص ۳۰۷) تعلیم: بر اساس نظر مشهور فقها زوج حق منع زوجه برای خروج از منزل جهت فراگیری علوم و معارف دینی داناست، بر او واجب است، ندارد و خروج زوجه از منزل برای فراگیری این علوم، نشوز محسوب نمی‌شود. همه فقها می‌گویند: اگر شوهر، خود به موازین و احکام و معارف دینی داناست، بر او واجب است به همسرش آموزش دهد و گرنه حق ممانعت از خروج زن برای آموزش این علوم را ندارد. (نجفی، ۱۴۰۹ق، ص ۳۳) دستورات اسلامی با وجوب فراگیری یکسری علوم بر زن و جلوگیری از ممانعت شوهر از فراگیری این علوم، در حقیقت شرایطی را برای زن شوهردار فراهم ساخته تا از بخشی از حقوق، تکالیف، احکام، مسائل اجتماعی و سیاسی و... از طریق یادگیری قرآن، احکام و سایر علوم که واجب عینی است، اطلاع یابد.

کمک مرد به زن در امور خانه: در روایات فراوانی، سفارشات بسیاری به کمک کردن مردان به زنان در کار خانه، نقل شده است که خود حمایت و تأمین است که تعالیم

اسلامی به مردان در قبال زنان توصیه می‌کنند؛ برای مثال: «رسول خدا(ص) به خانه علی (ع) وارد شد. او و فاطمه را دید که با کمک یکدیگر با آسیاب دستی آرد درست می‌کنند.» (مجلسی دوم، ۱۴۰۴ق، ج ۴۳، ص ۵۰)

مسئلاً اهمیت این مسئله در مورد زنی که نقش دیگری را نیز در بیرون از خانه انجام می‌دهد، افزایش می‌یابد.

حمایت زنان از کارافتاده و بازنشسته: حمایت و تأمین اجتماعی افراد از کارافتاده و بازنشسته ریشه در تعالیم اسلام دارد و اسلام اجازه نمی‌دهد که تا انسان قدرت بازو و جوارح دارد، از او کار کشیده و بهره گیرند و آنگاه که از کار بازیستند، او را همانند یک حیوان علیل و ناتوان به حال خود رها سازند، بلکه حاکم اسلامی مکلف است از بیت‌المال مسلمین زندگی و حیات اجتماعی همه درماندگان را متناسب با حال اجتماع تضمین نماید. (شعبانی، ۱۳۷۴، ص ۱۰۵) در دوران خلافت حضرت علی(ع) هنگامی که حضرت، پیرمرد از کارافتاده‌ای را می‌بیند که از مردم تقاضای کمک می‌کند و از حالش جويا می‌شود و می‌گویند نصرانی است، خشمگین می‌شود و می‌فرماید: تا جوان بود به کارش کشیدید، حال که ناتوان گشته ره‌ایش می‌کنید؟ آنگاه دستور می‌فرمایند که از بیت‌المال برایش مستمری قرار دهند. (حرّعاملی، ج ۱۱، ص ۴۹)

اصل برابری و تساوی انسانها: این اصل از اصول مسلم اسلام است که حاکم اسلامی را موظف به فراهم کردن شرایطی جهت رشد همه انسانها می‌کند. (این اصل صریحاً در آیاتی از قرآن آمده است؛ مانند: «خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ: شما را از "نفس واحدی" آفرید.» (نساء/۱)؛ «نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي: از روح خویش در بشر دمیدم» (ص/۷۲)؛ «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ: هر که کار شایسته کند، چه مرد باشد یا زن، در حالی که ایمان داشته باشد، داخل بهشت می‌شوند و در آنجا بی حساب روزی می‌یابند» (غافر/۴۰).

۴. سازمانهای حمایتی

سازمان تأمین اجتماعی

این سازمان همه کارگران و کارمندان تابع قانون کار را از طریق بیمه اجباری، و خویش‌فرمایان را از طریق عقد قرارداد، تحت پوشش قرار می‌دهد. کمکهای بلند مدت، کوتاه مدت، درمان و وام، مزایایی است که با توجه به شرایط هر یک از افراد تحت پوشش، به آنان تعلق می‌گیرد. این نوع تأمین اجتماعی می‌تواند برای زنان خانه‌داری باشد

که پیش از این مشغول به کار بوده‌اند. (طالب، ۱۳۷۰، ص ۲۳۷)

اداره حمایت از حقوق زنان و کودکان

از اهداف این دفتر عبارت است از: افزایش آگاهی حقوقی، قضایی، اجتماعی و فرهنگی زنان کشور. (اداره امور بین‌المللی زنان وزارت امور خارجه، ۱۳۸۷، ص ۴۶)

کمیته امداد امام خمینی

بر اساس این طرح افراد بنا به عللی از قبیل فقدان سرپرست، از کارافتادگی یا معلولیت سرپرست و... بر حسب نوع نیازمندی، تحت پوشش کمک‌های دائمی یا موردی قرار می‌گیرند. (www.emdad.ir)

مرکز امور مشارکت زنان

انجام طرح‌های تحقیقاتی برای بهبود اوضاع زنان خانه‌دار و آگاهی بخشیدن به زنان در خصوص حقوق و تکالیفشان. (www.women.org.ir)

۵. پیشنهادات و راهکارها در جهت تبیین و تحقق جایگاه اصلی زنان

پس از شناخت ابعاد مسئله، به این بحث باید پرداخت که آیا نواقصی نیز در برنامه‌ریزی در جهت تحقق اولویت خانه‌داری و تبیین جایگاه زنان در خانواده و جامعه در نظام حقوقی ایران وجود دارد یا خیر؟ و اگر جواب مثبت است چه راهکارهایی در جهت بهبود و جبران نواقص باید اندیشید؟ با بررسی قوانینی که در بخش نظام حقوقی ایران به آن پرداختیم، نواقصی در جهت گام برداشتن در مسیر تعالیم اسلامی مشاهده می‌شود. ساختار نظام اداری کشور، تجهیزات و تمهیدات پشتیبانی‌کننده برای ایفای نقش مادری و همسری زن را به طور دقیق، کارا و مؤثر تعریف ننموده است. در حال حاضر در دستگاه‌های اداری، برای زنان شاغل، تمهیدات هماهنگ‌کننده دو نقش (خانه‌داری و شاغل بودن) به میزان کمی دیده می‌شود. در این فصل، نواقص موجود در نظام حقوقی ایران بیان می‌شود و راهکارهای متناسب با آن شرح داده خواهد شد.

یکی از مهم‌ترین راهکارها، القاء حس مفید و مؤثر بودن در امور اقتصادی و اجتماعی است، چرا که در غیر این صورت، این بخش از جامعه نه تنها احساس خوشایندی از موقعیت اجتماعی و اقتصادی خود نخواهند داشت، بلکه به نوعی سرخوردگی و بی‌انگیزی در ایفای نقش‌های گاهاً چندگانه، دچار می‌شوند؛ زیرا آنها نمی‌توانند به طور عینی جایگاهی در صحنه‌های اقتصادی-اجتماعی برای خود قائل شوند. (جزنی، ۱۳۸۳،

ص ۱۱) از بهترین راهکارهای این مسئله ترویج تعالیم اسلامی در زمینه منزلت امور خانهداری، فرزندداری و همسرداری و قدردانی جامعه از زحمات زن خانهدار است که در این باره به تفصیل در بخش آموزه‌های دینی بحث شد. با کمک رسانه‌هایی مانند تلویزیون و رادیو، می‌توان ارزش معنوی کار خانگی را به جامعه معرفی کرد. ارزشگذاری کار خانگی و به حساب آوردن ارزش افزوده آن در حسابهای ملی پیش از آنکه روش یا مدل علمی طلب کند، نیاز به فرهنگ‌سازی و تغییر نگرش جامعه نسبت به کار و فعالیت‌های امور خانهداری دارد و این خود در گرو ارائه آموزش‌های همه‌جانبه از سوی تمام نهادهای دولتی و غیردولتی است.

در جامعه ما، ارزش واقعی فعالیت‌های زنان در آمارهای ملی منعکس نمی‌شود. این وضعیت بخصوص در مورد فعالیت زنان روستایی مشهودتر است. فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی زنان روستایی و از جمله فعالیت‌های زراعی، دامداری و صنایع دستی در رده «خانهدار» و «کارکنان خانوادگی بدون مزد» دسته‌بندی و منظور می‌گردد و این‌گونه فعالیت‌ها و تلاش‌ها جزئی از وظایف خانگی آنها تلقی می‌گردد و در آمارهای رسمی و ملی، به حساب نمی‌آید و در رده «غیرفعال» دسته‌بندی می‌شوند. رده‌بندی‌های فعلیتی و شغلی «مرکز آمار ایران»، که متخذ از رده‌بندی‌های خارجی و بین‌المللی است، لزوماً با توجه به معنای جامعه‌شناختی این رده‌بندی‌ها نیست. لازم است این دسته‌بندی‌ها با توجه به شرایط فرهنگی و اجتماعی کشور در نظر گرفته شود؛ مثلاً رده «خانهدار»، که افراد غیرفعال اقتصادی را در خود جای می‌دهد، با توجه به شرایط ایران، معنای متفاوتی با «خانهدار» در کشورهای صنعتی دارد. مفهوم «خانهدار» در ایران و بخصوص در روستاهای ایران، با مفهوم «خانهدار» در جوامع صنعتی، که با جدا شدن خانه از محل کار و جدا شدن مصرف از تولید و توزیع مترادف است، بسیار تفاوت دارد و نباید در رده‌بندی‌های آماری، با مفهوم آن در کشورهای صنعتی یکی دانسته شود و مخلوط گردد. نه تنها فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی زنان در آمارهای ملی و رسمی منعکس نمی‌شود، بلکه ارزش افزوده حاصل از کار آنان نیز محاسبه نمی‌شود. به این مشکل باید عدم احتساب ارزش اقتصادی وظایف بازتولید زیستی (تولید مثل، تربیت فرزندان، پخت و پز، نظافت و مانند آن) را هم افزود (باقری، ۱۳۸۵، شماره ۸، ص ۲۵۰) و از این فعالیت‌ها مانند دیگر مشاغل و حتی بیش از آنها حمایت کرد؛ زیرا مهمترین قانون تربیت نسل‌های جامعه، خانواده است. این حمایت‌ها فقط نباید حمایت مادی باشد، بلکه بیش از مسائل مادی جنبه فرهنگی مانند آموزش یا در اختیار قرار دادن امکانات در جهت تربیت هر چه بهتر نسل‌های آینده

اهمیت دارد.

رسمیت بخشیدن به اقتصاد غیررسمی: از آنجا که اقتصاد غیررسمی سهم عمده‌ای از اقتصاد کشورهای درحال توسعه را دربرمی‌گیرد و چون زنان به علت سواد و مهارت پایین و شرایط تبعیض‌آمیز بازار کار رسمی، بیشتر در این بخش حضور و فعالیت دارند، علاوه بر این چون بخش غیررسمی اساساً تحت پوشش نظام تأمین اجتماعی رسمی قرار نمی‌گیرد، از این رو شفافیت و رسمیت بخشیدن به فعالیت‌های این بخش از اقتصاد، به زنان یاری می‌رساند. (جباری، ۱۳۸۲، شماره ۶، ص ۱۰۴)

تشویق مردان به همکاری با همسر در امور منزل و قدردانی از او برای انجام کارهای خانه: این کار نوعی پاداش معنوی برای زن تلقی می‌شود. در بسیاری از موارد پاداش‌های معنوی اثری ماندگارتر از پاداش‌های مادی از خود به جای می‌گذارد، زیرا پاداش‌های مالی بعد از مدتی به صورت بخشی از حقوق و دستمزد تلقی خواهد شد. این مسئله، ریشه اسلامی دارد و پیش از این بیان شد.

شناسایی نیازهای آموزشی، فرهنگی و ورزشی خاص زنان و تهیه طرح‌های مناسب از طریق دستگاه‌های اجرایی ذیربط. (قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (-۱۳۸۳ ۱۳۷۹)، مصوب ۱۳۷۹، ص ۴۰)

دولت باید با تمهیدات مناسب زن را برای حمایت از خانواده آماده کند. به زن باید ایمان و اعتقاد به بزرگی و عظمت مسئولیتش در خانواده داده شود. او نباید با کار نکردن در بیرون از خانه منزلت کمتری برای خود قائل شود. همچنین باید برای ایجاد فرهنگ دینی در جامعه، به زنان آگاهی معقولی در زمینه علوم دینی و اسلامی مورد نیاز مانند قرآن، احکام و... داد. علاوه بر این، تا حدی نیاز به علوم تربیتی دارد تا فرزندش را در امنیت و سلامت از مرحله طفولیت عبور دهد. همچنین به خاطر اهمیت سلامتی و نشاط در زندگی انسان، کمی هم باید به علوم تغذیه‌ای، مسائل بهداشتی و زیبایی‌شناختی خانه آشنا باشد. بنابراین زن می‌تواند با آگاهی از فرهنگ اسلامی، نقش خود را در حمایت از خانواده علی‌رغم موانع موجود ایفا کند. (دسوقی، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۷۲)

بسیاری از تولیدات خانگی زنان خانه‌دار صرف‌نظر از مولد بودن از نظر اقتصادی و کمک به رشد درآمد ملی، قابل خرید و فروش در بازار کالاها و خدمات نمی‌باشد. غفلت از تولیدات اصلی زنان خانه‌دار چون فداکاری، ایثار و تربیت فرزندان و بینشی صرفاً اقتصادی به امر توسعه در آینده‌ای نه چندان دور، موجب غفلت از نهاد خانواده و فروپاشی استحکامات اصلی نظام اجتماعی می‌گردد. ضروری است برنامه‌ریزان امر

توسعه کشور، نقش بارز زنان خانه‌دار در توسعه کشور را در نظر گیرند و سیاست‌های برنامه‌ریزی را بر اساس تعالیم اسلامی تنظیم کنند نه بر اساس تفکرات لیبرالیستی. (دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، نگاه ویژه: زنان و برنامه چهارم توسعه، ۱۳۸۴، شماره ۱۶، ص ۳)

از مشکلات ساختاری برنامه‌های توسعه در ارتقاء وضعیت زنان فقدان یک هدف‌گذاری مناسب جهت تعیین وضعیت آرمانی زنان است. این امر موجب گشته است تا در طی چهار برنامه توسعه، یک سیاست‌گذاری پله‌ای جهت ارتقاء وضعیت زنان در نظر گرفته نشود. این در حالی است که یک نظام مرحله‌ای و زنجیروار در برنامه‌های توسعه می‌تواند گام به گام وضعیت زنان را در فرآیند توسعه با تبدیل وضعیت به مرحله‌ای بالاتر تکامل بخشد. معمولاً پرداختن به مسائل زنان با تغییرات سیاسی و نظریات جناح‌های مختلف و احزاب گوناگون، دچار تغییر و بحران می‌شود. مشکل اصلی، عدم یک اجماع نظر کلی در خصوص مسائل زنان از جمله در موضوعات توسعه است؛ به گونه‌ای که به نظر می‌رسد تغییرات دولت‌ها و نهادهای حکومتی، به دگرگونی در مبانی سیاست‌گذاری در این حوزه منجر می‌گردد. این وضعیت برنامه‌ریزی منسجم و گام به گام را در جهت حل مشکلات زیربنایی و همچنین شناسایی اولویت‌های امور زنان مشکل می‌سازد. (زعفرانچی، ۱۳۸۵، ص ۱۲۴)

پیشنهادات دیگری که می‌تواند در راستای حمایت از زنان موثر باشد، عبارت‌اند از: بررسی راه‌کارهایی که کار از ادارات به منزل منتقل شود. (ندری ایبانه، ۱۳۸۴، شماره ۳، ص ۲۰۳)

مرخصی به مادر در مریضی فرزند و همسر (بهرامی، ۱۳۸۵، شماره ۸، ص ۱۰۰). فراهم کردن مقدماتی توسط دولت تا محیط خانه برای زنان، همراه با آرامش باشد؛ از این جهت که دلیل کار کردن در محیط بیرون، فضای کسالت‌آور درون خانه نباشد. ضمانت اجرای عملی و مؤثر برای قوانین وضع شده؛ در غیر این صورت همان عادت جامعه و فرهنگ مردم، منبع تدوین حقوق تلقی می‌شود. (جوادی آملی، ۱۳۸۱، ص ۳۵۸) فراهم نمودن تسهیلات بیشتر در جهت پیشگیری و بهبود بیماری، به صورت رایگان یا با هزینه کم، مخصوصاً برای زنان شاغل که فرصت کمتری برای رسیدگی به وضعیت جسمانی خود دارند.

مساعادت و راهنمایی برای حل مشکلات شغلی، حساسیت نسبت به مشکلات خانوادگی، تعامل صمیمانه، تطابق با درخواست‌های مرخصی، تنظیم برنامه زمان‌بندی کار

با ضرورت‌های خانوادگی (رستگار خالد، ۱۳۸۵، ص ۲۳۹).

گرچه زنان شاغل باید از حمایت‌های جامعه برخوردار شوند، اما برنامه‌ریزی و سیاستگذاری برای این قشر نباید به نحوی باشد که منجر به اهمال نسبت به مسائل خانوادگی از سوی زنان شود، بلکه باید طوری باشد که استعدادهای زنان را در جهت حقوق و تکالیف طبیعی آنان شکوفا سازد. از دیدگاه شهید مطهری (ره) در واقع ریشه و اساس حقوق و تکالیف خانوادگی را، که نوعی حقوق و تکالیف طبیعی هستند، باید در طبیعت جستجو کرد، درحالی‌که در اجتماع مدنی جنبه‌های قراردادی غلبه دارد. پس نباید برای مسائل شغلی طوری برنامه‌ریزی کرد که حقوق و تکالیف طبیعی را دچار خلل سازد. (مطهری، ۱۳۸۷، ص ۱۴۱) این مسئله همان تفاوتی است که میان مبانی اسلام و سیستم‌های غربی وجود دارد. سیستم غرب با اعتقاد به تشابه حقوق و تکالیف و قوانین و مقررات در مورد زن و مرد، زنان را از نقش اصلی آنان دور کرده است، در حالی که لازمه عدالت و حقوق فطری زن و مرد، عدم تشابه آنان در پاره‌ای از حقوق است. (همان، ص ۱۲۲) یکی از ایراداتی که به کنوانسیون رفع تبعیض علیه زنان وارد است، همین مسئله است. عبارت تبعیض علیه زنان در این کنوانسیون بر اساس تساوی میان زنان و مردان تنظیم شده است. (سجادمنش، ۱۳۸۳، ص ۳۳ و مهرپور، ۱۳۷۷، ص ۱۱۲ و راعی، شماره ۷۳، ص ۷۲)

نتیجه‌گیری

۱) با استناد به آموزه‌های دینی اسلام، این نتیجه به دست می‌آید که اگرچه زن حق اشتغال دارد، اما خانه‌داری نسبت به اشتغال اولویت دارد. بنابراین زنان می‌توانند با اصالت دادن به سنگر «خانه» در «اجتماع» نیز به نحو شایسته، ضمن رعایت حدود الهی، به وظایف قانونی و اجتماعی خود عمل کنند.

۲) در مجموع اگرچه قوانین متعددی در ایران در راستای این اولویت وجود دارد، اما حمایت‌های ناشی از این قوانین (به دلیل مشکلات تبیین‌شده در بخش پیشنهادات و راهکارها) به اندازه‌ای کارا نیست تا خلأهای ناشی از نقش‌های چندگانه زنان شاغل را جبران کند.

۳) بنابراین جامعه اسلامی باید با الهام از تعالیم دینی و همسوسازی قوانین در مسیر این اولویت، جایگاه اصلی زنان (خانه‌داری) و همچنین اهمیت و تأثیرگذاری این جایگاه را برایشان تبیین نماید و بر اساس تدابیری که آموزه‌های دینی برای تحقق این جایگاه اندیشیده (و در مقاله، برخی از این تدابیر شرح داده شد)، زنان شاغل را در جهت هموار ساختن تعارضات نقش‌های چندگانه، یاری رسانند.

منابع

- القرآن الکریم، ترجمه آقای محمد مهدی فولادوند.
- آرتیدار، طیبه (۱۳۷۹)، قوانین و مقررات ویژه زنان در جمهوری اسلامی ایران، تهران: برگ زیتون، چاپ ۲.
- اسدی، حسن (۱۴۱۳ ق)، قواعد الأحکام فی معرفه الحلال و الحرام، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ ۱.
- اداره امور بین‌المللی زنان وزارت امور خارجه (۱۳۸۷)، مجموعه دستاوردهای حقوقی و قضایی جمهوری اسلامی ایران، ویژه زنان و کودکان، تهران: وزارت امور خارجه.
- جزنی، نسرین (۱۳۸۳)، ارزش کار خانگی زن، تهران: شرکت انتشارات سوره مهر، چاپ ۱.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۲)، مجموعه محشی قانون مدنی، تهران: گنج دانش، چاپ ۲.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۱)، زن در آئینه جلال و جمال، قم: اسراء، چاپ ۵.
- حرّعاملی، محمد (۱۴۰۹ ق)، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، چاپ ۱.
- راغب اصفهانی، حسین (۱۴۱۲ ق)، المفردات فی غریب القرآن، بیروت: دار العلم، چاپ ۱.
- رستگار خالد، امیر (۱۳۸۵)، خانواده کار- جنسیت، تهران: شورای فرهنگی اجتماعی زنان، چاپ ۳.
- زعفرانچی، لیلیا (۱۳۸۵)، «زنان و خانواده در چهار برنامه توسعه»، فصلنامه کتاب زنان، شماره ۳۳.

- ۱۰۴
- سجادمنش، لطف‌الله (۱۳۸۳)، نقد الحاق (بررسی حقوقی الحاق جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون رفع تبعیض از زنان)، قم: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ ۱.
- شعبانی، قاسم (۱۳۷۴)، حقوق اساسی و ساختار حکومت جمهوری اسلامی ایران، تهران: اطلاعات، چاپ ۴.
- طالب، مهدی (۱۳۷۰)، تأمین اجتماعی، مشهد: بنیاد فرهنگی رضوی، چاپ ۲.
- طاهری، حبیب‌الله (۱۳۷۵)، حقوق مدنی خانواده (۵)، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ ۱.
- طباطبایی مؤتمنی، منوچهر (۱۳۷۰)، آزادی‌های عمومی و حقوق بشر، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ ۱.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۴۱۷ق)، میزان فی تفسیر القرآن، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ ۵.
- عاملی، زین‌الدین (۱۴۱۰ق)، الروضه البهیه فی شرح اللمعه دمشقیه، قم: کتابفروشی داوری، چاپ ۱.
- _____ (۱۴۱۳ ق)، مسالک الأفهام إلى تنقیح شرائع الإسلام، قم: مؤسسه المعارف الإسلامیه، چاپ ۱.
- عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۸۷)، مبانی حقوق اساسی ایران، تهران: انتشارات مجد، چاپ ۱.
- قاضی، ابوالفضل (۱۳۸۵)، بایسته‌های حقوق اساسی، تهران: نشر میزان، چاپ ۲۶.
- قمی، محمد (۱۴۱۳ق)، من لایحضره الفقیه، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ ۲.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۵)، حقوق مدنی خانواده، تهران: انتشارات مدرس، چاپ ۴.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۸)، قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی، تهران: نشر میزان و دادگستر، چاپ ۳.
- محقق داماد، سیدمصطفی (۱۳۷۴)، بررسی فقهی حقوق خانواده، نکاح و انحلال آن، تهران: نشر علوم اسلامی، چاپ ۵.
- مجلسی دوم، محمد باقر (۱۴۰۴ ق)، بحار الانوار، بیروت: مؤسسه الوفاء.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۷)، نظام حقوق زن در اسلام، تهران: صدرا، چاپ ۴۸.
- مهرپور، حسین (۱۳۷۷)، نظام بین‌المللی حقوق بشر، تهران: انتشارات اطلاعات، چاپ ۱.

- نجفی، محمد (۱۴۰۹ق)، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، لبنان: دار إحياء التراث العربی، چاپ ۷.

- ندری ابیانه، فرشته (بهار ۱۳۸۴)، «زن، اشتغال، فرهنگ»، بانوان شیعه، شماره ۳.

- هاشمی، محمد (۱۳۸۴)، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، تهران: میزان، چاپ ۱.

- باقری، شهلا (تابستان ۱۳۸۵)، «اشتغال زنان در ایران؛ بررسی عوامل اجتماعی اقتصادی تأثیرگذار»، بانوان شیعه، شماره ۸.

- بهرامی، فاطمه (تابستان ۱۳۸۵)، «روان‌شناسی اشتغال زنان (با تأکید بر وضعیت موجود در سطح ملی و بین‌المللی کشورهای اسلامی)»، بانوان شیعه، شماره ۸.

- جباری، حبیب (تابستان ۱۳۸۲)، «نگرش جنسیتی به تأمین اجتماعی»، فصلنامه پژوهش زنان، شماره ۶.

- جمعی از اندیشمندان مسلمان (۱۳۸۵)، «پیش‌نویس منشور حقوق و مسئولیت‌های زن در نظام اسلامی»، مجموعه مقالات کنفرانس بین‌المللی حقوق و مسئولیت‌های زن در نظام اسلامی، تهران: معاونت فرهنگی مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، چاپ ۱.

- دسوقی، محمد (۱۳۸۵)، وظیفه زن در برابر حمایت از هویت خانواده در نظام اسلامی، حقوق و مسئولیت‌های زن در نظام اسلامی، تهران: مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی.

- دفتر مطالعات و تحقیقات زنان (۱۳۸۴)، «نگاه ویژه: زنان و برنامه چهارم توسعه»، مجله حوراء، شماره ۱۶.

- راعی، مسعود، «زنان، اسناد حقوق بشر و موازین فقهی»، رواق اندیشه، شماره ۷۳.

- زعفرانچی، لیلا (۱۳۸۵)، «زنان و خانواده در چهار برنامه توسعه»، فصلنامه کتاب زنان، شماره ۳۳.

- ندری ابیانه، فرشته (بهار ۱۳۸۴)، «زن، اشتغال، فرهنگ»، بانوان شیعه، شماره ۳.

- کمیته امداد امام خمینی، قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی: www.emdad.ir.

- مرکز آمار ایران (۱۳۸۱)، زنان سرپرست خانوار در ایران (ویژگی‌های اجتماعی - اقتصادی)، مدیریت انتشارات و اطلاع‌رسانی، قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی: www.amar.org.ir.

- مرکز امور مشارکت زنان، قابل دسترسی در پایگاه اینترنتی: www.women.org.ir.

